

VOJENSKÉ PRÁVO ZA TŘICETILETÉ VÁLKY NA PŘÍKLADU VOJENSKÝCH ŘÁDŮ MAXMILIÁNA II. A GUSTAVA II. ADOLFA

KLÁRA ANDRESOVÁ

Abstrakt: Na příkladu historických vojenských řádů konkrétních armád je možné charakterizovat některé aspekty života tehdejších vojáků, běžné dobové problémy vojsk a případné vnitřní konfliktní situace, ke kterým v nich často docházelo. Cílem tohoto příspěvku je komparace řádů římského císaře Maxmiliána II. a švédského krále Gustava II. Adolfa, a na jejich základě nastínění některých prvků vojenského práva, uplatňovaného ve vojenských táborech třicetileté války.

Klíčová slova: Vojenské právo, třicetiletá válka, vojenské řády, vojenské tábory.

Specifická oblast vojenského práva období třicetileté války je v rámci české historiografie tématem, kterému dosud nebylo věnováno mnoho pozornosti.¹ Tento příspěvek si klade za cíl nastínění některých jeho trendů na příkladu dvou vojenských řádů z 30. let 17. století, a to především v otázkách týkajících se života vojáků v polních táborech.²

Třicetiletá válka (1618–1648) se stala prvním velkým celoevropským konfliktem. Jedním z jejích impulsů byly obrodné procesy v křesťanské církvi 16. a 17. století; válka ovšem představovala spíše politický než náboženský konflikt a její aktéři se snažili především majetkově a územně obohatit.

Daný fenomén jistě nepřekvapí, jelikož převažujícím typem vojáků na evropských bojištích třicetileté války byli žoldnéři. Tímto termínem označujeme vojáky, kteří byli najímáni do vojenské služby na určitou dobu za stanovenou finanční odměnu. Jejich motivací pro vstup do vojska tedy byla hlavně snaha získat peníze, nikoliv politické nebo náboženské důvody, a v průběhu své vojenské kariéry neváhali měnit strany.

Vzhledem k tomu, že většinu rekrutů nepřivedly k vojsku ideály, ale ekonomická nouze, krize v rodině, hrozba trestního stíhání či touha poznat svět,³ nebylo snadné v armádě udržovat kázeň. Vnitřní konflikty mnohdy působil též fakt, že vojáci pocházeli z různých oblastí Evropy, nikoliv z jednoho státu či národa.⁴

Problematické byly ovšem i vztahy mezi vojáky téže národnosti. Často spolu špatně vycházely jednotlivé složky vojska, přičemž konflikty se objevovaly hlavně mezi pěchotou a jezdci. Poměrně běžné byly též spory mezi vojáky a tzv. trénem, který se skládal z žen, dětí, trhovců a dalších nebojujících osob.

Vzhledem k tomu, že život u vojska se ve většině svých aspektů odlišoval od života civilního obyvatelstva a kladl důraz na rozdílné hodnoty, vznikaly v armádách jednotlivých států vojenské řády, které kodifikovaly práva a povinnosti všech členů vojska. Tyto řády

1 Vojenským právem doby třicetileté války se v rámci české historiografie dosud zabývali především právník a generál justiční služby Josef Lepšík a po něm v druhé polovině 20. století právní historik Valentin Urfus.

2 Tento příspěvek vychází z upravené kapitoly *Reflexe života ve vojenských táborech v dobových vojenských řádech* na s. 151–165 mé diplomní práce ANDRESOVÁ, K. *Vojenské tábory v prostoru střední Evropy v letech 1550–1650*. Praha, 2015. Diplomní práce. FF UK.

3 VILLARI, R. (ed.). *Barokní člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 41–42.

4 TAMTÉŽ, s. 43.

reagovaly na obvyklé dění v armádě – tedy především na různé přestupky a nešvary, které se v ní šířily.

V jednotlivých člancích vojenských řádů bývají někdy stanoveny sankce pro případ nedodržení daných nařízení. Je ale třeba zmínit, že pluky byly v dané době majetkem svých velitelů, a proto záleželo především na nich a na plukovních soudcích, jak na jednotlivé přestupky pohlíželi a zda je vůbec trestali. Na sankce v podobě trestu smrti i za nepřilíš významné přestupky je proto třeba pohlížet s určitým nadhledem.

V průběhu třicetileté války vymizely některé starší formy vojenského trestního práva a naopak posílilo hrdelní právo šoltysovské a právo stanné. V případě šoltysovského práva řídil proces šoltys, který byl prodlouženou rukou velitele.⁵ V průběhu třicetileté války ho v některých případech vystřídal auditor, který již měl obvykle právnícké vzdělání.⁶ Stanné právo v dané době ve vojenském kontextu značilo zkrácené právní řízení, které mělo vést k urychlenému projednání a účinnému potrestání pachatele.⁷

Mezi prameny ke studiu vojenského práva raného novověku lze počítat dobové vojenské příručky, které kromě informací k organizaci vojska, jeho strategiím, taktikám a dalším důležitým problémům, obsahují i souhrn obvyklých práv a povinností vojáků a také sankcí za jejich případné nedodržení. Mezi publikace tohoto typu můžeme zařadit *Kriegsbuch* Leonhardta Fronspergera⁸ či stejnojmennou knihu Wilhelma Dilicha.⁹

My se ovšem nyní zaměříme na dva vojenské řády, a to na řád římského císaře Maxmiliána II. (1527–1576) a řád švédského krále Gustava II. Adolfa (1594–1632), v rámci nichž budou představeny především pasáže pojednávající o životě v polních táborech. Ačkoliv vznik obou spisů od sebe dělí asi 60 let, vyšly oba německy tiskem poprvé roku 1632 a do většího veřejného povědomí se proto pravděpodobně dostaly společně až v druhé polovině třicetileté války.¹⁰ Ve většině bodů se oba dva řády shodují, ovšem v některých momentech dávají důraz na odlišné detaily. Sankce za nedodržení jednotlivých nařízení uvádějí pouze v některých případech.

Vojenský řád Maxmiliána II. z roku 1570, který vycházel ze staršího řádu Karla V., byl vydán tiskem roku 1632¹¹ ve Frankfurtu nad Mohanem nákladem Matthiase Wörnera.¹² K jeho dvěma dalším německým vydáním došlo ve Strassburgu ještě v letech 1643¹³ a 1644¹⁴ nákladem Caspara Dietzela. Řád vyšel ve všech uvedených případech jako dodatek k německému překladu holandského vojenského práva a vojenského řádu nizozemského důstojníka

5 URFUS, V. Válečné a vojenské právo v době třicetileté války. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*. Benešov: Okresní archiv Benešov, 1995, s. 135.

6 TAMTÉŽ, s. 137.

7 TAMTÉŽ, s. 138.

8 Jeho první díl *Von Kayserlichem Kriegbrechten* vyšel poprvé v roce 1565: FRONSPERGER, L. *Von Kayserlichem Kriegbrechten*. Frankfurt am Main: Sigmund Feyerabend, 1565. Znovu byl vytištěn v letech 1566, 1571, 1573, 1578 a 1579 v téže dílně.

9 DILICH, W. *Kriegsbuch*. Cassell: Wilhelm Wessell, 1607.

10 V případě Maxmiliánova řádu samozřejmě musíme předpokládat řadu starších rukopisných opisů tohoto díla, a tedy i reflexi spisu ve vojenském prostředí v předchozích letech.

11 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Rech ... Da zu End beygefügt, Keyser Maximiliani II. Artickels-Brieff*. Frankfurt am Mayn: Matthias Wörner, 1632. V tomto příspěvku bude citováno vydání tohoto řádu z roku 1632.

12 Matthias Wörner byl frankfurtským nakladatelem činným v letech 1628–1632. Wörner, Matthias (1628–1632). *CERL Thesaurus* [online] [cit. 2015-06-20]. Dostupné z: <http://thesaurus.cerl.org/record/cni00041665>.

13 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht ... Mit angehefften Käyser Maximiliani II. Articuls-Brieff*. Strassburg: Dietzel, 1643.

14 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht ... Mit angehefften Käyser Maximiliani II. Articuls-Brieff*. Strassburg: Dietzel, 1644.

Petra Pappa.¹⁵ Spisek obsahuje celkem 74 článků, které stanovují konkrétní povinnosti vojáků, především na tažení a v polních táborech.

Německá verze vojenského řádu Gustava II. Adolfa vyšla několikrát mezi lety 1632 a 1647, přičemž 4 z těchto vydání připadla na rok 1632. Náhlý zájem o tento spis patrně souvisel s nedávným zapojením Švédska do třicetileté války a s projevením změn, které armáda Gustava II. Adolfa vnesla do starší holandské vojenské reformy. Řád byl vydán v několika německých městech v dílnách různých tiskařů. V roce 1632 se tak stalo v norimberské dílně Wolfganga Endtera staršího,¹⁶ v nespécifikované dílně v Heilbrunnu¹⁷ a v míšeňské dílně Hermanna Merese.¹⁸ U jednoho dalšího tisku z téhož roku není uvedeno místo vydání ani tiskař.¹⁹ Poté vyšel spis ještě v letech 1636, 1639, 1643, 1644 a 1647.²⁰ Řád obsahuje 112 článků rozdělených do 24 tematických oddílů, za kterými následuje soupis nařízení švédského vojenského práva obsažený v 6 různých oddílech. Je tedy podstatně obsáhlejší než výše popsaný spis Maxmiliána II.

Před samotnou komparací článků obou řádů, vztahujících se k životu v polních táborech, shrňme základní práva a povinnosti vojáků: Každý voják je povinen být poslušný nejen svého plukovníka, ale též Boha.²¹ Vojáci mají být náležitě vystrojeni dle svého zařazení u vojska, a to hlavní zbraní, poboční zbraní, příslušným oděvem či zbrojí a případně dalšími potřebami k obsluze zbraní.²² Vojáci mají nárok na pravidelné vyplácení žoldu.²³ Při mustrování, tedy kontrole jednotky, jsou zakázány podvody.²⁴ Pod hrozbou trestu smrti je zakázáno z armády sběhnout.²⁵ Stejně tak je zakázána veškerá komunikace s nepřítelem bez vědomí velitelů.²⁶ Články řádu jsou závazné pro všechny vojáky a jejich neznalost neomlouvá.²⁷

S pobytem vojáků v táboře souvisí v první řadě problematika jejich samotného ubytování. Oba řády uvádějí, že mají všichni vojáci i velitelé ležet na místě, které jim bylo přiděleno, a nemají se rozhodnutí kvartýrmistra nijak protivit.²⁸ Gustavův řád neuposlechnutí tohoto nařízení trestá stejně jako vzpouru, tedy smrtí.²⁹ Ačkoliv trest může působit poměrně přísně, má jeho hrozba zajistit v táboře pořádek, a také jeho přehlednost a systematicklost.

Oba dva řády se zabývají povinnostmi vojáků a uvádějí, že kromě boje, cvičení či zastávání hlídek vojáci mají také vykonávat opevňovací práce. Maxmiliánův řád zmiňuje pouze

15 Petrus Pappus (1558–1614) byl holandským důstojníkem, autorem spisů o holandském vojenském právu a měšťanem v Groningenu. Pappus von Tratzberg, Petrus (1558–1614). *CERL Thesaurus* [online] [cit. 2015-06-20]. Dostupné z: <http://thesaurus.cerl.org/record/cnp00883832>.

16 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*. Nürnberg: Endter, 1632. V tomto příspěvku bude citováno toto norimberské vydání z roku 1632. Wolfgang Endter starší (1593–1695) byl norimberským tiskařem, nakladatelem a knihkupcem. Endter, Wolfgang <der Ältere> (1593–1659). *CERL Thesaurus* [online] [cit. 2015-06-23]. Dostupné z: <http://thesaurus.cerl.org/record/cni00038991>.

17 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*. Heylbrunn: [s.n.], 1632.

18 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*. Meyntz: Hermann Meres, 1632. Hermann Meres (činný 1623–1635) byl míšeňským tiskařem. Meres, Hermann (–1635). *CERL Thesaurus* [online] [cit. 2015-06-23]. Dostupné z: <http://thesaurus.cerl.org/record/cni00025650>.

19 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*. [S.l.: s.n.], 1632.

20 Viz *Gateway Bayern* [online] [cit. 2015-06-23]. Dostupné z: <http://gateway-bayern.de/>.

21 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 141.

22 TAMTÉŽ, s. 142.

23 TAMTÉŽ, s. 143, 153.

24 TAMTÉŽ, s. 150, 153–154.

25 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 18–20.

26 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 146; GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 23–24.

27 TAMTÉŽ, s. 154.

28 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 151.

29 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 27.

fakt, že tak mají vojáci činit bez odmlouvání,³⁰ ovšem Gustavův řád dodává, že se má jednat o neplacenou práci, kterou vojáci musejí vykonávat na rozkaz svých důstojníků, pokud se nejedná o těžké práce pro osobní potřebu velitelů. Trestem za neuposlechnutí rozkazu by měla být dle švédského řádu smrt. Není-li práce splněna včas, je trestem sezení na oslu, okovy či vězení o chlebu a vodě.³¹

Oba dva řády se shodují ve většině nařízení, která se týkají táborových hlídek, a stejné jsou též sankce, které za jejich nedodržování udělují. V obou případech je zakázáno střílet na hlídkách či vyvolávat poplach bez dobrého důvodu, a to pod hrozbou tělesného trestu. Je tomu tak proto, aby v tábore zbytečně nevznikala panika, při které by se mohlo přehlédnout skutečné nebezpečí. Trestem za usnutí na hlídce, její opuštění, či v případě Gustavova řádu také opilství, má být dle obou řádů smrt. Nedbalost hlídkujících vojáků by Gustav II. Adolf trestal sezením na oslu, okovy či vězením o chlebu a vodě.³² Maxmilián II. by trest za vojákovo zmeškání hlídky nechal na rozhodnutí plukovníka, přičemž povoluje možnost nahrazení nemocného vojáka někým jiným, kdo za něj půjde na hlídku.³³ Tresty týkající se této problematiky jsou přísné především proto, že hlídky jsou jedním z prostředků zajištění tábora proti nepříteli, a pokud řádně nefungují, vystavují nebezpečí celý tábor.

Nemocní a zranění vojáci jsou podle obou řádů jedinými bojovníky, kteří se smějí při tažení vojska pohybovat u trénu.³⁴ Maxmilián II. k tomuto tématu dodává, že pouze oni nemusejí při poplachu spěchat na shromaždiště, a přesto mají nárok na pravidelné vyplácení žoldu.³⁵

Zdraví vojáci, kteří musejí poslouchat rozkazy za všech okolností, se na tažení mají pohybovat u své jednotky. Pokud by od ní byl někdo vzdálen, má být dle Maxmiliána II. jiným vojákem nebo důstojníkem donucen vrátit se na své místo.³⁶ Gustav II. Adolf navíc uvádí sankce za nedodržení tohoto nařízení: Voják, který zaostává za svou jednotkou, má být potrestán okovy. Pokud by se svému trestu vzpouzel a odmítal nařízení respektovat i nadále, má být potrestán na životě. Tento řád přísnost trestu rozlišuje též dle toho, jak daleko je voják od své jednotky vzdálen.³⁷ Zdržování se na tažení na svém přiděleném místě je důležité proto, aby ve vojsku nepanoval chaos a jednotky se mohly v případě potřeby rychle zformovat. Zároveň se také může jednat o určitou prevenci před zběhnutím vojáků od armády.

Jako preventivní opatření proti vzniku vzpour oba řády zakazují srocování vojska.³⁸ Sankci za porušení tohoto bodu uvádí pouze řád Gustava II. Adolfa. Má se jednat o příkladný trest, při kterém jsou velitelé odsouzeni k smrti, zatímco o osudu prostých vojáků má rozhodnout soud a potrestat je stejně přísně nebo mírněji. Pokud se vzpouře včas nezamezí a propukne, mají být dle Gustavova řádu všichni její účastníci potrestáni trestem smrti.³⁹

Dalším tématem, kterým se zabývají oba dva řády, a bylo tedy patrně častým problémem armád, jsou rvačky ve vojenských táborech. Maxmilián II. je trestá obecně mírněji než Gustav II. Adolf, ovšem přísnější tresty uvádí v různých specifických případech. Gustavův řád stanovuje pouze to, že člověk, který rvačku vyprovokuje, má být postaven před vojenský soud,

30 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 144.

31 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 16–17.

32 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 17–18.

33 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 148.

34 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 18.

35 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 148, 152–153.

36 TAMTĚŽ, s. 144.

37 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 18.

38 TAMTĚŽ, s. 146.

39 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 24–25.

který rozhodne o jeho propuštění či trestu smrti.⁴⁰ Maxmiliánův řád udává za rvačky tělesné tresty. Pokud je ovšem daná rvačka vyústěním starého sporu, může být dle rozhodnutí soudu potrestána až tělesným trestem a ztrátou života. Stejně přísně se trestají také rvačky na hlídkách, kvůli kterým vojáci řádně nehlídají a vystavují tak nebezpečí celý tábor. Ve všech rvačkách je zakázáno používání palných a dřevcových zbraní. Pokud rvačku někdo zpozoruje, má se ji pokusit ukončit. Jestliže je přítom zabit muž, který se odmítá přestat prát, nemá být jeho vrah potrestán. Pokud by byl ale zabit někdo, kdo složil zbraně, má být jeho vrah potrestán na těle a na životě.⁴¹

Oba studované vojenské řády se shodují v tom, že je nutné zajistit slušné chování vojáků k trhovcům a hospodským ve vojenských táborech. Důvodem je především skutečnost, že právě tyto osoby do značné míry zajišťují zásobování vojska, a je tedy potřeba vytvořit jim co možná nejlepší podmínky pro to, aby ve vojenském táboře zůstaly. Zatímco Maxmiliánův řád zmiňuje pouze informaci, že se mají vojáci chovat k markytánům slušně,⁴² Gustavův řád uvádí detailní příklad i s konkrétními sankcemi: Pokud by se někdo choval vůči hostinským či jejich pomocníkům násilně nebo si stěžoval na placení, má být potrestán třídním zavřením do želez o chlebu a vodě. Když by se jeho nevhodné chování opakovalo, má odprosit hospodského nebo hospodskou, poté „proběhne uličkou“ a následně ho čeká tělesný trest, kterým může být např. useknutí ruky.⁴³

Posledním tématem souvisejícím s vojenskými tábory, které je společné pro oba řády, je otázka žen u vojska. Ve vojsku se mohou nacházet manželky i děti vojáků, ovšem zakazována bývá přítomnost poběhlic. Maxmilián II. doporučuje, aby byly vykazovány z táborů, a vojáci se od nich navíc mají držet co nejdál.⁴⁴ Gustav II. Adolf radí řešit problematiku nepočestných žen poněkud odlišně: Voják, se kterým poběhlice přišla, se s ní má nechat oddat, načež ji u sebe má držet jako svoji počestnou manželku.⁴⁵

Na uvedených příkladech můžeme pozorovat, že se v polních táborech vojsk třicetileté války nejdůsledněji hledělo na zajištění a opevnění tábora, a nejpřísněji tedy byli trestáni vojáci, kteří sběhli, komunikovali s nepřítelem, špatně hlídali nebo se neúčastnili výstavby opevnění, když k tomu byli vyzváni. Vedle těchto poměrně pochopitelných bodů můžou překvapit relativně přísné tresty za nevhodné chování vůči trhovcům, které lze ovšem vysvětlit potřebou vojska udržet si ochotné zásobovatele. Na závěr příspěvku je vhodné připomenout, že přestože s vojskem táhli kati a v táborech se většinou stavěly šibenice, reálné tresty v této době záležely obvykle na vůli velitele pluku, který ke znění řádů spíše pouze přihlížel.

40 TAMTÉŽ, s. 25.

41 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 147.

42 TAMTÉŽ, s. 149.

43 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 27.

44 PAPPUS, P. *Holländisch Kriegs-Recht*, s. 153.

45 GUSTAV II. ADOLF. *Schwedisches Kriegs-Recht*, s. 26.

MILITARY LAW DURING THIRTY YEARS' WAR ON THE EXAMPLES OF MILITARY ORDERS OF MAXIMILIAN II AND GUSTAV II ADOLPH

Summary: It is possible to characterize some aspects of soldiers' life, usual contemporary problems of armies and their possible inner conflicts on the example of historical military orders of particular armies. The purpose of this paper is comparison of military orders of the Roman emperor Maximilian II and of the Swedish king Gustav II Adolf and indication of some elements of military law, which was executed in military camps of Thirty Years' War.

Key words: Military law, thirty years' war, military orders, military camps.

Mgr. et Mgr. Klára Andresová (*1989)

Vystudovala knihovědnou specializaci Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK (2014) a historii na Ústavu českých dějin (2015) na téže fakultě. V současné době působí jako správkyňe starého fondu Knihovny Vojenského historického ústavu Praha. Je doktorandkou na ÚISK FF UK a jejím hlavním odborným zájmem jsou vojenské dějiny raného novověku, a to především na příkladu dobových vojenských příruček.